

Весна СЕКУЛИЋ

ОТВАРАЊЕ РУСКОГ КОНЗУЛАТА У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ

Аутор у раду описује тешко стање у коме се налазио српски народ у Старој Србији, када је решење било отварање конзулата. Међутим, Србија није била увек у могућности да отвори конзулат у месту у којем жели, а увиђала је и да су могућности њених конзула мале. У таквој ситуацији она је тражила од пријатељски наклоњених земаља да отворе свој конзулат и заштите српски живаљ. Такав је случај био са отварањем руског конзулата у Приштини 1899. године, а кад ту није успела, онда у Митровици 1902. године. Судбина првог руског конзула у Митровици Григорија Шчербине, који је убијен приликом напада Арбанаса на град, говори о томе да је Србија била у праву када је тражила отварање овог конзулата.

Кључне речи: Конзулат, Приштина, Митровица, Стојан Новаковић, Григорије Шчербина, Стара Србија

Тежак положај у коме су се налазили Срби у Старој Србији наста-вио је још више да се погоршава након српско-турских ратова 1876–1878. године и Берлинског конгреса. Последице ратова и Конгреса, међу којима су за Србе најважније биле добијање независности и присаједињење четири округа, изузетно су се лоше одразиле на преостали српски живаљ у Турској. Придошли мухацири из Топлице вршили су притисак на Србе, а међу локалним Арбанасима ширили страх од евентуалног доласка Србије. У ту причу сасвим се уклопила и аустроугарска пропаганда која је међу Арбанасима ширила вести о плановима Србије за проширење на југ и њиховој жељи да их узме у заштиту. Наручу овоме ишли су и неактивност турских државних органа и њихов благонаклон став према Арбанасима, у којима су видели заштитнике Османског царства од надирућих хришћанских држава.

У таквој ситуацији најгоре су пролазили косовскометохијски Срби. Насиље над њима појачавало се из године у годину и попримало све теже и масовније облике. Пред зулумима Арбанаса Србима су се нудиле три могућности: 1) оставити све и прећи у Србију, 2) променити веру и прећи у ислам и 3) наставити трпљење и мирење са злоделима. Одлучан став да се остане на свом огњишту све више је слабио а прве две могућности (нарочито прва) све више су преузимале примат, тако да су велике масе Срба кренуле пут Србије. Само у периоду од 1880. до 1899. године у Србију је пребегло више од 60.000 душа.¹ Током периода од 1876. године до ослобођења Старе Србије 1912. године у Србију је избегло око 400.000 душа.²

Суочена са оваквом ситуацијом, која је попримала обим егзодуса претећи да овај крај остане потпуно без српског живља, влада у Београду је предузимала одређене кораке с циљем да поправи положај свог народа који се још увек налазио под турском влашћу. Прве мере које је предузимала односиле су се на упознавање европске јавности, пре свега руске, о положају и значају Старе Србије за српски народ.³ Одлучније и организованије кораке Влада је предузела за време председника Милутина Гарашанина 1885. године. Она је за посланика у Цариграду 1886. године поставила Стојана Новаковића, под чијим инструкцијама је политика Владе попримила конкретне обресе. Новаковић је приметио да су стожери окупљања српског народа у Старој Србији црква и школа, па је захтевао од Владе да их још одлучније и обимније помаже. Међутим, приметио је и да ове институције, осим духовне потпоре, нису у могућности да пруже бољу физичку заштиту Србима. Уочио је да Срби у Старој Србији једину заштиту добијају од српског конзулата у Призрену, који је у овом месту постојао од 1866. године.⁴ Зато је предузео кораке да се омогући оснивање српског конзулата у Турској. Први значајнији успеси такве политике били су за-

¹ Извештај др Владана Ђорђевића, министра иностраних дела, Стојану Новаковићу, посланику Србије у Цариграду од 25. маја 1899. године, у: *Прејиска о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899*, Београд 1899 (фототипско издање, Београд 1998), 135–136.

² *Историја српског народа*, књ. V–1, Београд 1983, 266 (Н. Ракочевић).

³ Архив Србије (даље АС), Фонд Ђорђа Поповића-Даничара, рукопис *Сћара Србија од Ђорђа Појовића Даничара*.

⁴ ИСН, књ. V–1, Београд 1983, 275 (Н. Ракочевић).

кључивање конзуларне конвенције Србије и Турске. На њену ратификацију чекало се десетак година али Србија је захваљујући овом договору убрзо почела да отвара конзулате. Тако су отворени конзулати у Скопљу и Солуну 1887, а у Приштини и Битољу 1889. године.⁵

Иако ови српски конзулати нису имали моћ да заштите Србе као руски, напаћеном народу у Старој и Јужној Србији много су значили. С друге стране, почели су да сакупљају податке о зулумима који се врше над Србима, да на њих указују како Турској, тако и великим силама и да на основу њих праве планове за даље акције. Због тога је Србија решила да створи мрежу својих конзулата и покрије и најудаљеније делове европске Турске.

Деловање Србије на овом плану није се допало многима, пре свега Арбанасима, Порти и Аустријанцима, који су у томе видели ширење српског утицаја. Арбанаси су због тога 1890. убили првог српског конзула у Приштини Луку Маринковића, а Порта је уз инсистирање Аустроугарске исте 1890. године зауставила отварање конзулата у Пљевљима, иако је Србија већ била именovala капетана Петра Бојовића за конзула у овом месту.⁶

Увиђајући да неће моћи да отвори своје конзулате у свим местима где су потребни, Србија је настојала да заинтересује и друге државе од којих је могла очекивати помоћ у отварању својих конзулата у Старој Србији. Пре свега, то је очекивала од Русије, па затим и од Италије, Француске и Енглеске. Упоредо с овим ишло је и отварање аустроугарских конзулата, који су имали задатак да шире пропаганду своје државе међу Арбанасима и да сузбијају утицај Србије и Русије. Аустроугарска је спроводила своју политику из три тачке: Пљеваља, где се налазило седиште њихових окупационих трупа за Новопазарски санџак, из Скопља где се налазио конзулат, и из Призрена, где је била конзуларна испостава.⁷

Почетне успехе Србије на овом плану кварили су Арбанаси деловањем на терену и незаинтересованост турских власти да решавају

⁵ М. Војводић, *Прилике на Косову и Мейхохији и њолићика Србије 1881–1912*, у: М. Војводић, *Србија и Балканско њишање (1875–1912)*, Нови Сад 2000, 47.

⁶ ИСН, књ. V–1, Београд 1983, 277 (Н. Ракочевић).

⁷ В. Стојанчевић, *Прилике у зајадној њоловини Косовског вилајетџа љрема извешџајима аустроугарског конзула у Скопљу 1900. и 1901. године*, Историјски часопис XII–XIII (1961–1962), 289.

указане им проблеме. Ситуација се нарочито погоршала после турско-грчког рата 1897. године. Многи Арбанаси који су у овом рату учествовали као добровољци вратили су се наоружани и појачали су своје зулуме над Србима. Цела 1898. година протекла је у њиховим зулумима. Када је Крит под притиском великих сила октобра 1898. добио аутономију, почеле су се преносити вести да ће слична ситуација задесити и Косовски вилајет, па је то још више уплашило Арбанасе и подстакло их на нове злочине. Султан је онда почетком 1899. наредио да се покупи оружје од Арбанаса, што је ове нагнало да се крајем јануара 1899. године окупе у Пећи и „вежу бесу“.⁸ Ово окупљање, познато као Друга или Пећка лига на чијем се челу налазио Хаци Мула Зека, негирало је постојање зулума над рајом и чак тврдило да раја живи „рахат, а ако има нереда од њих пате сами Арбанаси“.⁹

Оваква ситуација нагнала је Србију да тражи начин за њено решавање. Појавило се више решења заговараних од разних дипломата. Најзначајнија су три:

— зближавање са главним арбанашким вођама и њихово плаћање да би штитили српска села (заговорник овога био је конзул Тодор П. Станковић и то провејава у његовим делима и извештајима);¹⁰

— наоружавање Срба да се сами бране (главни заговорник овога био је конзул Светислав Симић);¹¹

— рад на терену међу нашим људима и Арбанасима уз притисак на Порту (заговорник је био Стојан Новаковић).

Погоршање ситуације захтевало је да Влада делује што брже. Велики број познатих зулума (преко 400, а свакако је било доста и оних незабележених) нагнао је српску владу да енергично интервенише код Порте. Али, уместо да их сузбије, Порта је формирала комисију на чи-

⁸ М. Војводић, *Прилике на Косову и Метохији и политика Србије 1881–1912*; исти, *Србија и Албанско питање крајем XIX века*, у: М. Војводић, *Србија и Балканско питање (1875–1914)*, Нови Сад 2000, 51, 88.

⁹ Б. Перуничкић, *Писма српских конзула из Приштинине (1890–1900)*, Београд 1985, 331.

¹⁰ Тодор П. Станковић, *Пућне белешке по Старој Србији 1871–1898*, Београд 1910. Уп. Извештаје овог конзула објављене у Б. Перуничкић, *Писма српских конзула из Приштинине (1890–1900)*, Београд 1985, 304–305.

¹¹ Уп. Извештај овог конзула од 2. фебруара 1899. године: Б. Перуничкић, *Писма српских конзула из Приштинине (1890–1900)*, Београд 1985, 340–344.

јем челу се налазио Саадедин-паша и у коју, иако је било договорено, није позван представник српске стране Тодор Станковић, тадашњи конзул у Приштини. Таква комисија се више трудила да прикрије злодела и негира наводе нашег посланика у Цариграду Стојана Новаковића и турског министра иностраних дела Тефик-паше и садржала је поименичне наводе угњетених, злочина и злочинаца, штампала их и припремала за Прву конференцију о миру и разоружању која се 1899. године одржала у Хагу. Иако је српска влада била једна од 26 учесника ове конференције, преписка штампана упоредо на француском и српском језику, на интервенцију краља Александра, није доспела у Хаг, па је тако пропала ова изузетна прилика да се владе великог броја земаља упознају са приликама у којима се налази српско становништво у Старој Србији.¹²

Српска влада није се задовољила само овом акцијом већ је упоредо интервенисала код Русије да она отвори још један конзулат у Косовском вилајету. Србија је приметила да је утицај Русије на Порти и Јилдизу велики и да ова земља може најбоље, чак боље и од ње саме, заштитити Србе својим ауторитетом. Ситуација у Косовском вилајету је то захтевала. Иако су у то време постојала два руска конзулата у овом вилајету, Скопски се налазио предалеко многим Србима, а у Призрену је већ дуже време место конзула било упражњено. Зато је Србија на предлог Стојана Новаковића затражила од Русије јануара 1899. године да отвори конзулат у Приштини. Главни мотив који је на ово наводио Србију је приближавање руског конзулата Србима из удаљених делова Косовског вилајета. Наиме, ово време је по Србе било крајње несигурно јер је опасност вребала на свим путевима. Зато се мали број Срба одлучивао самостално да путује, а много је чешће плаћао арбанашку пратњу и заштиту. Због овога су се само ретки појединци из удаљених делова Косовског вилајета усуђивали да крену у удаљени конзулат — српски или руски.

Српски предлог о отварању руског конзулата у Приштини допао се руском посланику у Цариграду Ивану Зиновјеву, рекавши да је то права ствар, са којом се слаже, али да о томе одлучује Министарство иностраних дела, па писмени предлог треба упутити на ову адресу.

¹² *Прејиска о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898–1899*, Београд 1899 (фототипско издање, Београд 1998).

Меморандум који је Сава Грујић поднео руском Министарству иностраних дела објавиле су петроградске новине *Санкт-Петербургские ведомости* фебруара 1899. године.¹³ И поред свега, овај руски конзулат није отворен. Један од разлога за то је и договор који је од 1897. постојао између Русије и Аустроугарске. Русија није хтела да се замера Аустроугарској отварањем конзулата у крају који је ова земља сматрала својом интересном сфером, али није хтела и да одбијањем отварања конзулата одбије Србију од себе. Решење је нашла у именовању Бељајева на упражњено место руског конзула у Призрену. Тако се и овај покушај српске дипломатије неуспешно завршио.

Даља збивања у Косовском вилајету нагнала су Русију на веће ангажовање. Покољ Срба у Ибарском Колашину познат као Колашинска афера током 1901. године довео је Русију преко конзула Машкова у сам центар збивања. Ситуација коју је видео натерала га је да у својим извештајима и телеграмима упућеним руском посланику у Цариграду затражи од Зиновјева одлучнију акцију на Порти. Ова акција требало је да резултира побољшањем положаја српског народа у Старој Србији. Турска због своје пословичне спорости до зиме 1901/02. није успела чак ни да врати избегле Србе на своја огњишта а о неком значајнијем побољшању положаја Срба није ни могло бити речи.

Ипак је примећено да је за време Машковљевог боравка у нападнутим крајевима насиље над Србима било блаже и колико-толико под контролом. Због тога је поново актуелизована идеја из јануара 1899. да би руски конзул, односно конзулат, положај српског народа могао учинити сношљивијим. У разговору између Зиновјева и Грујића у Цариграду 12. августа 1901. године обновљена је идеја да би један конзулат у источном делу Косовског вилајета допринео смањењу злодела над Србима. У првом тренутку дошло се до закључка да руски конзулат буде отворен у Приштини.¹⁴ Још током разговора Зиновјев је истакао да је то добра идеја, али тешка за реализацију. У време кад се идеја јавила година је већ била далеко одмакла, па се није могло наћи места у буџету руске владе за њену реализацију. За овај економски проблем нашло се решење у виду привременог конзула, али ни то није било ла-

¹³ АС, МИД, ППО, 1901, ПП. № 2909, Министарство иностраних дела — Посланству у Петрограду, Београд, 16. август 1901.

¹⁴ АС, МИД, ППО, 1901, Пов. бр. 990, Посланик Грујић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Цариград, 13. август 1901.

ко спровести, јер су на путу тог остварења постојале и друге препреке, исте као и 1899. године. Те препреке су углавном биле политичке природе и потицале су како од Арбанаса, који су живели на тим просторима, тако и од Аустроугарске, која је имала експанционе погледе у овом правцу, али је препрека била и споразум с Русијом о очувању *status-a quo*, што је могло значити ширење сфере утицаја Русије. Сами очевици збивања у Старој Србији — Аврамовић, Грујић, Машков, Зиновјев и Куртовић, сложили су се да је то одлична идеја, али су руске дипломате истакле да њено остварење не зависи од њих. О отварању руског конзулата требало је да одлуче влада Русије и њен министар иностраних дела гроф Ламздорф. Због тога су Машков и Зиновјев саветовали српским дипломатама да се притисак изврши на владу у Петрограду, док би сама реализација на терену, у чему би и они учествовали, била лакши посао.

Идеју из разговора Грујића и Зиновјева подржала је влада у Београду, која је већ дуже време тражила решење за тежак положај Срба у Старој Србији. Међутим, и она је била свесна да је у овоме пресудно мишљење грофа Ламздорфа. Због тога је предузела иницијативу у Петрограду. У инструкцијама које је Министарство иностраних дела упутило посланству у Петрограду тражило се, поред осталог, да посланик Новаковић инсистира код грофа Ламздорфа на отварању руског конзулата у Приштини.¹⁵

По добијеним инструкцијама Стојан Новаковић је требало да убеди грофа Ламздорфа, кроз рекапитулацију догађаја у Старој Србији у последњих неколико година, од коликог је значаја отварање руског конзулата у Приштини, не само за тамошњи српски живаљ, већ и за Русију. Када буде отворен, преко њега ће се Русија уверити о великој агитацији која је са Запада све више надирала ка Скопљу и вардарској долини. Последњи догађаји у Старој Србији показали су да руски конзулати и конзули у Скопљу и Призрену не могу, због удаљености од места догађања, преузимати иницијативу за њихово решавање.

Чим је Стојан Новаковић обавештен о иницијативи за отварање новог руског конзулата под утиском догађаја из лета 1901. године, увидео је да је Митровица повољније место за његово седиште од При-

¹⁵ АС, МИД, ППО, 1901, ПП. № 2909, Министарство иностраних дела — Посланству у Петрограду, Београд, 16. август 1901.

штине. О томе је обавестио Владу, предлажући и премештај српског конзулата у Митровицу. Касније би се, према његовом плану, у Митровицу преместило и седиште санцака, чиме би се, сматрао је он, отргаво мутесариф од арбанашког утицаја који је у Приштини био изузетно јак.¹⁶

О отварању руског конзулата разговарао је 20. септембра посланик Новаковић с грофом Ламздорфом. Новаковић се на почетку захвалио у име српске владе за све што је Русија преко својих дипломата, у првом реду Машкова и Зиновјева, учинила да се ситуација у Колашину, Новопазарској и Митровичкој кази поправи. Истакао је да би без помоћи Русије српски народ много теже пострадао и његова би судбина била неизвесна без присуства конзула Машкова на терену. Због тога, наставио је Новаковић, на терену се осећа потреба за сталним присуством руске дипломатије, јер је очигледно и то да су зулуми по одласку Машкова настављени. Српски посланик је грофу Ламздорфу представио потребу да Русија успостави још један конзулат у Старој Србији, у њеној источној половини, и тако заштити тамошњи српски народ. Новаковић је поновио своје мишљење да је за конзулат повољније место Митровица од Приштине, и предложио да прво, под утицајем руске дипломатије на Порти, седиште санцака премести из Приштине у Митровицу, а затим отвори руски конзулат и на крају премести и српски конзулат у Митровицу. Потребу отварања новог конзулата Новаковић је образложио ситуацијом у којој се налазе постојећи руски конзули. Они су често у разним мисијама које имају за циљ да изврше увиђај и сниме тренутну ситуацију. Те мисије, међутим, обично долазе после извршених арбанашких насиља над српским становништвом. Зато би нови конзулат имао другачији и за Србе важнији задатак — да такве акције и заплете предупреди. Учесталост трзавица и бројних проблема у североисточном делу Старе Србије још је више нагласио потребу да се конзулат отвори баш у Митровици. По Новаковићу, осим традиције, све остало је ишло у прилог Митровици, а не Приштини, као месту где треба отворити конзулат.

Ламздорф се у начелу сложио са размишљањем српског посланика, али му је рекао да о томе треба још да размисли, а Новаковић је обе-

¹⁶ АС, МИД, ППО, 1901, П. бр. 193, Посланик Новаковић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Петроград, 4. септембар 1901.

ћао да ће му образложење захтева поднети у писаној форми.¹⁷ У писменом образложењу захтева Новаковић је детаљно изложио програм потребних радњи у Старој Србији у циљу побољшања положаја Срба. Предлог о отварању руског конзулата у Митровици нашао се под тачком Ц,¹⁸

Новаковић је оставио времена Ламздорфу да размисли о датом предлогу и није желео додатно да га око тога упозорава. Међутим, сама ситуација на терену дала је за право Србима у својим настојањима. Убиство Ђорђа Стерђевића у Митровици било је додатни аргумент српској дипломатији о потреби отварања руског конзулата, али је значило и да Русија треба брже да ради на том плану, јер ситуација се погоршавала уместо да се смирује.¹⁹ У разговору између посланика Грујића и Зиновјева 22. октобра, руски посланик је одговорио да је он већ писао о овоме у Петроград и надао са да ће предлог, с обзиром на озбиљност ситуације, бити брзо усвојен.²⁰ Добивши овакав извештај, влада у Београду затражила је од посланика Новаковића у Петрограду да још једном разговара о томе докле се стигло с поменутом одлуком. Новаковић је добио инструкције да поново истакне значај отварања овог конзулата, што се видело из најновијег убиства у Митровици.²¹

У складу са ситуацијом и добијеним инструкцијама посланик Новаковић је 9. новембра у руско Министарство иностраних дела послао секретара посланства Спалајковића да се распита докле се стигло са идејом отварања конзулата. У разговору који је Спалајковић водио са г. Сементовским, вицедиректором Првог департмана руског Министарства иностраних дела, сазнао је да је план о сузбијању арбанашког зулума у Старој Србији наишао на добар одјек у Министарству, а посебно тачка Ц, која је говорила о отварању руског конзулата у Митровици, и која је практично најостварљивија од свих понуђених предло-

¹⁷ АС, МИД, ППО, 1901, Пов. № 207, Посланик Новаковић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Петроград, 21. септембар 1901.

¹⁸ АС, МИД, ППО, 1901, П. бр. 212, Посланик Новаковић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Петроград, 28. септембар 1901.

¹⁹ В. Секулић, *Убиство Ђорђа Стерђевића у Косовској Митровици*, Баштина, св. 18, Лепосавић 2005, 259–272.

²⁰ АС, МИД, ППО, 1901, ПП. бр. 1330, Посланик Грујић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Цариград, 22. октобра 1901.

²¹ АС, МИД, ППО, 1901, ПП. № 4217, Министарство иностраних дела — Посланству у Петрограду, Београд, 27. октобар 1901.

га. О овоме је одмах обавештен и Зиновјев у Цариграду, од кога је затражено да поведе акцију на Порти и у Јилдизу с циљем отварања овог конзулата.

Сементовски је још обавестио Спалајковића да је он задужен за отварање овог руског конзулата и да о томе не би смео да даје саопштења. Ипак, он га је пријатељски упознао с даљом процедуром око овог питања, јер је мислио да би се повољан исход овог рада најбрже могао осетити управо отварањем конзулата. Што се тиче Министарства иностраних дела, то питање је било решено, али, напоменуо је Сементовски, на отварање конзулата утичу и други: пре свега Министарство финансија, па затим Државни савет. Сементовски је од владе био задужен да изради Пројекат о отварању конзулата у Митровици, са свим детаљима његовог рада (особље, буџет, итд.), али није гарантовао да ће пројекат бити и усвојен. Признао је да ће му требати много вештине, такта и убедљивости да увери министра финансија г. Витеа да издвоји потребна средства. Без његове сагласности овај конзулат неће бити отворен. Од Државног савета, који, на основу урађеног пројекта, али и мишљења свих релевантних чинилаца, у првом реду министра финансија, доноси последњу одлуку, Сементовски је очекивао мањи отпор. Ипак, он се надао да ће ово питање бити успешно завршено, и у том циљу је имао и резервни план. Ако не буде успео да убеди ове институције да одобре отварање новог конзулата, може се предузети акција да се премести неки од постојећих конзулата у Митровицу.²²

Отварање руског конзулата у Митровици Срби су с нестрпљењем очекивали. Надали су се да ће близина руског конзула допринети смањењу броја арбанашких зулума. Међутим, отварање није ишло лако. У Русији је главну сметњу представљао министар финансија г. Вите, са којим су српски дипломати и раније имали негативног искуства, па их је његов став највише и плашио.²³ Ипак, у Министарству иностраних дела Русије били су много увиђавнији, па је њихово мишљење преовладало, али до отварања није могло доћи одмах, већ након више месеци. Неки од разлога били су објективне природе: био је крај године —

²² АС, МИД, ППО, 1901, П. № 237, Посланик Новаковић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Петроград, 9. новембар 1901.

²³ М. Војводић, *Финансије Србије и наоружање војске — два најзначајнија питања из програма владе Стојана Новаковића (1895–1896)*, у: М. Војводић, *Пушчеви српске дипломатије*, 79–90.

време када владе завршавају претходни и усвајају нови буџет; други су били уобичајени када је Турска у питању: спорост и оклевање. Овоме треба додати и притисак који је на Порту вршила Аустроугарска да се ово не одобри.²⁴

Седмога маја 1902. године, руска влада, а затим и Порта, одобрили су отварање овог конзулата.²⁵ За првог конзула митровичког конзулата постављен је Григорије Степанович Шчербина, до тада конзул у Скадру и раније посланик на Цетињу. Јављајући о овоме, посланик у Цариграду Грујић изнео је мишљење да не треба српски конзулат, као што је раније предлагано, селити из Приштине у Митровицу. Сматрао је да је постојање два конзулата у једном месту излишно, а да би истовремено била штета оставити Приштину и њене становнике без заштите српског конзула. Ако већ Влада намерава селити конзулат на север, предлагао је отварање новог српског конзулата, али у Новом Пазару или Сјеници.²⁶ Отварање конзулата била је, између осталог, опробана форма да се поправи положај тамошњег српског живља, коју је Србија примењивала све до ослобођења крајева који су били под турском влашћу.²⁷

Добијање одобрења за отварање овог конзулата узбунило је немачку и аустријску дипломатију. У извештају немачког посланства у Бечу послатог влади у Берлину 3. јуна 1902. године истиче се да је Порта дала одобрење за оснивање руског конзулата у Митровици, малом градићу који лежи у углу између Црне Горе, Албаније, Србије и окупираног подручја Аустрије. Наглашава се и то да је Митровица градић и станица на завршетку пруге која води преко Солуна у Малу Азију, чији продужетак према Сарајеву Аустрија већ дуго жели. У извештају се наводи и писање бечког листа *Ostdeutsche Rundschau* који отварање руског конзулата види као успех Русије и неуспех Аустроугарске. Овде се истиче да Митровица има стратешки положај који прекида планирану аустријску железницу, јер се налази и на средокраћу

²⁴ Д. Т. Батаковић, *Анархија и геноцид над Србима 1897–1912*, у: Косово и Метохија у српској историји, Београд 1989, 264.

²⁵ С. Мартиновић, *Русија и српско-албански односи у периоду 1881–1902. године*, Обележја, год. XV, бр. 1, Приштина 1985, 172.

²⁶ АС, МИД, ППО, 1901, Пов. бр. 530, С. Грујић — М. Вујићу, председнику Министарског савета, Цариград, 14. мај 1902.

²⁷ Ђ. Микић, *Насијање Србије на отварању руског или енглеског конзулата у Пећи 1908. године*, Обележја, год. VII, бр. 1, Приштина 1977, 149–167.

пута између Србије и Црне Горе, на чијем зближавању је радио руски конзулат.²⁸

Издавањем одобрења за отварање руског конзулата у Митровици и именовањем његовог првог конзула завршава се Колашинска афера. Ово се може прихватити једино условно, јер нису престали зулуми над Србима овог краја. Овај конзулат је директна последица збивања у Колашину, Митровичкој и Новопазарској кази током 1901. године. Он настаје као резултат тежњи да се поправи тежак положај Срба у овом крају, на шта су указала збивања у Колашину. Међутим, именовањем конзула нити је решено питање конзулата у потпуности, нити су прогони Срба заустављени, или бар у знатној мери смањени, као што су очекивале наша и руска дипломатија.

Питање конзулата није решено јер конзул Шчербина није могао да дође и да га отвори. Томе су се противили Арбанаси и нарочито Иса Бољетинац. Он је претио да ће казнити сваког ко се усуди да изнајми кућу руском конзулу, кога ће он, уколико дође у Митровицу, силом протерати. У својој кули у Бољетину, пред многим арбанашким првацима, он је изјавио да ће радије погинути него дозволити да дође до отварања конзулата.²⁹ Први долазак гаваза и слуга конзула Шчербине срамно је прошао. Ствари су остављене у железничком магацину, конзулови пратиоци отерани из Митровице, а конзулов долазак је одложен.³⁰ Овакав Исин став подржавала је и Аустроугарска, која је својом тајном пропагандом подстицала Арбанасе против Срба и отварања руског конзулата. Кад већ није могла да на Порти оспори отварање овог конзулата, желела је да одложи и продужи долазак руског конзула „док у Цариграду не добије егзекватуру за аустријског конзула у Митровици“.³¹

Под утицајем овакве аустријске пропаганде у Митровици и околини стално су се дешавали изгреди који су онемогућавали долазак

²⁸ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, *Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien*, Wien 3. јуни 1902.

²⁹ Б. Перуничкић, *Зулуми ага и бегова у Косовском вилајету*, Београд 1989, 276.

³⁰ С. Маргиновић, *Децембарски и бечки програм реформи у Турској 1902/1903. године и став Русије према Албанцима*, Обележја, год. XV, бр. 3, Приштина 1985, 64. М. Никшић, *Стање у Турској на Косову и Метохији за време последње деценије њихове владавине*, Савременици о Косову и Метохији 1852–1912, Београд 1988, 370.

³¹ В. Ђоровић, *Дипломатска историја Краљевине Србије*, Београд 1933, 359.

Шчербине. Вође Арбанаса из околних нахија и митровички мухамеданци одржали су скуп у митровичкој медреси на коме су донели одлуку да никако не дозволе отварање руског конзулата. Направили су план за деловање. Сматрали су да власт на њих може вршити притисак јер живе у граду. Међутим, власт по нахијама није могла дејствовати против Арбанаса. Због тога је договорено да мухамеданци — грађани Митровице привидно буду неутрални, а да се Арбанаси по селима и даље буне. По овом плану, оног тренутка када руски конзул буде дошао у Митровицу, Арбанаси из Митровичке, Пећке и Новопазарске казе доћи ће у град с образложењем да протестују против уведених намета за оружје. Тада ће привидно насрнути на митровичке Турке, а ови ће телеграмом обавестити Цариград да их Арбанаси нападају зато што дозвољавају отварање руског конзулата. Замолиће Цариград да повуче ову одлуку, јер у противном више овде не могу живети, већ се морају селити. Овај договор везан је бесом. У складу с њим, сваког дана на железничку станицу су долазили одређени људи који су мотрили да случајно не дође руски конзул или не стигну његове ствари.³² Срби, како обични људи, тако и дипломате, с нестрпљењем су очекивали овај долазак. У том циљу српски посланик из Приштине Аврамовић послао је извештаје у којима стоји (пише) да су се Арбанаси мало примирили и да конзул може доћи. Супротног мишљења је био Машков, који је тврдио да још није време за долазак Шчербине.³³ Истог мишљења су били и турски чиновници. Риза-паша, турски министар војни, молио је Зиновјева да се стрпи још мало, јер ситуација још није таква да Шчербина може мирно боравити у Митровици.³⁴

Шчербина је успео да дође у Митровицу тек почетком јануара 1903. године, када је Иса Бољетинац већ, по давно упућеном султановом позиву, отишао у Цариград, притиснут турском војском, али и султановим поклонима и испуњењем захтева. Приређен му је свечани дочек уз војне почасте које су подразумевале и свечани плотун. У то време Арбанаси су одржавали скупове у Ђаковици, код Лучког Моста и у Дреници, на којима су „везивали бесу“ против прокламованих реформи од стране Порте из новембра 1902. године.³⁵ Првог руског кон-

³² Б. Перуничкић, нав. дело, 276.

³³ В. Ђоровић, нав. дело, 306.

³⁴ Исти, *Односи између Србије и Аустроугарске у XX веку*, Београд 1936, 306.

³⁵ М. Војводић, *Србија у међународним односима крајем XIX и почетком XX века*, Београд 1988, 417–420; С. Мартиновић, *Децембарски и бечки програм рефор-*

зула у Митровици красила је храброст, коју је је испољавао на сваком кораку. Иако је из српског конзулата у Приштини, али и неких становника Митровице, још тада упозораван да може бити убијен, Шчербина је наставио са својим активностима и обиласцима града, а Митровчанима је говорио: „Нисте ви Срби срећни да ја погинем. Моја смрт дошла би вама слободу“.³⁶ За време напада на Митровицу, који су Арбанаси предузели 17. марта 1903. године, Шчербина је био у првим редовима и чак командовао артиљеријском ватром. Одбраном је командовао командант Митровице Саит-беј, по чијој наредби се топовима пуцало у ваздух. У једном тренутку када је настала опасност да ће Арбанаси заузети град, топовима је пуцано у масу и том приликом је погинуло много нападача. Арбанаси и Турци нису могли да прежалеле велики број мртвих и говорили су да је на захтев Шчербине артиљерија пуцала у масу. Чак се говорило да је Шчербина сам подесио топове јер су се турски војници изговарали да они то не знају. Током обиласка положаја наредног дана 18/31. марта 1903. године на Шчербину је пуцао један турски каплар, Арбанас из Гњиланске казе. Он се правдао да је то урадио из освете за раније погинулим рођаком.³⁷ Тешко рањен, Шчербина је поживео још десетак дана. Лекари који су послати из Београда, Солуна и Цариграда нису га могли излечити. Атенгатор Ибрахим је осуђен на петнаест година робије, али је после смрти Шчербине казна промењена и он је осуђен на казну смрти.³⁸ Међутим, над њим није извршена смртна пресуда, већ га је, по ондашњем причању помиловао руски цар.³⁹

Отварање руског конзулата у Митровици и дуги процес који је то пратио сведочи о проблемима са којима су се Срби у Старој Србији су-

ми у Турској 1902/1903. и сјаав Русије према Албанцима, Обележја, год. XV, бр. 3, Приштина 1985, 60–65.

³⁶ М. Никшић, *Сјање у Турској на Косову и Метохији за време последње деценије њихове владавине*, Савременици о Косову и Метохији 1852–1912, Београд 1988, 371.

³⁷ *Задужбине Косова. Сјаоменици и знамења српског народа*, Призрен — Београд 1987, 669; С. Мартиновић, *Децембарски и бечки програми реформи у Турској 1902/1903. и сјаав Русије према Албанцима*, 66. Уп. Д. Т. Батаковић, *Погибија руског конзула Г. С. Шчербине у Митровици 1903. године*, Историјски часопис, XXXIV (1987), 312–313; С. Недељковић, *Активности руских конзула у Старој Србији крајем XIX и почетком XX века*, Баштина, св. 12, Приштина 2001, 165–171.

³⁸ С. Мартиновић, нав. дело, 68.

³⁹ М. Никшић, нав. дело, 371.

сретали, али и о тешкој ситуацији у којој се Србија налазила желећи да помогне свом народу. Настојањем да се у Косовској Митровици отвори конзулат Русије Србија је тежила да положај Срба у овом делу Старе Србије учини подношљивијим. Прихватајући идеју да отвори свој конзулат у Косовској Митровици, Русија се нашла на истом задатку као и Србија. Истрајавајући на том задатку, иста је била и судбина првог руског конзула у Косовској Митровици Григорија Степановича Шчербине и првог српског конзула у Приштини Луке Маринковића. Убиства ове двојице сведоче о трновитом путу ослобођења Старе Србије и српског народа у њој.

Vesna Sekulić

OPENING OF RUSSIAN CONSULATE IN KOSOVSKA MITROVICA

Author describes grave situation of Serbian population in Old Serbia, when the way out was to open a consulate. But Serbia was not in position to open consulate where it wants and it also understood that its consuls had very meager opportunities. In such a situation Serbia asked friendly countries to open their consulates and protect Serbian population. That was the case with opening of Russian consulate in 1899, in Priština, and when it failed, in 1902, in Mitrovica. The fate of the first Russian consul in Mitrovica, Grigory Shczerbin, killed in Albanian attack on the town, proves that Serbia had good reasons to ask the consulate to be open.

Key words: Consulate, Priština, Mitrovica, Stojan Novaković, Grigory Shczerbin, Old Serbia